

Іноземний досвід підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу АПК та можливості його застосування в Україні

(АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА)

Анотація

В аналітичній записці розглянуто проблеми формування цілісної інноваційно-технологічної системи АПК. Визначена роль регіональної політики у формуванні наукової та виробничої складових інноваційного потенціалу регіонів, використання котрих є обов'язковою умовою державної інноваційної політики та одним з основних чинників економічного зростання та конкурентоспроможності аграрної галузі. Окреслено правила щодо практичного впровадження інноваційної культури. Наведено кластерні стратегії в державній інноваційній політиці зарубіжних країн, коли держава сприяє формуванню кластерів і навіть сама стає учасником названих мереж. Розглянута університетська модель проведення фундаментальних і прикладних досліджень. Розглянуто шляхи забезпечення реалізації інноваційного потенціалу розробки та підприємства.

Україна за продуктивністю і ефективністю агропромислового виробництва значно відстає від усіх країн-членів Європейського Союзу, і тільки на основі інноваційного розвитку можна досягти суттєвого підвищення ефективності сільського господарства та переробної сфери, конкурентоспроможної продовольчої продукції, а також здійснити докорінну техніко-технологічну, організаційно-економічну і соціально-екологічну модернізацію усіх сфер АПК і сільських територій. Курс на інноваційний розвиток національного АПК слід розглядати як стратегічне завдання. Відповідно з цим необхідно відзначити, що нині існує об'єктивна потреба у

дослідженні інноваційного розвитку аграрного сектору економіки, і оцінці його інноваційного потенціалу.

Ефективний розвиток світової економіки здійснюється на широкому використанні інтелектуального фактору, який формується результатами наукових досліджень, здатністю до втілення результатів творчої праці у виробництво інноваційних видів продукції чи послуг. Дослідження науковців свідчать, що у ринково розвинутих країнах від 80-90% приросту валового внутрішнього продукту формується за рахунок патентів, ноу-хау, використання найсучасніших технологій. В США і Японії підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва майже на 60% забезпечується новітніми технологіями, якісною переорієнтацією механізму господарювання та інтенсифікацією інноваційних процесів [4]. На жаль, показники економіки України за масштабами використання результатів інтелектуальних досягнень порівняно з розвинутими країнами значно нижчі.

В аграрному секторі економіки України використовується лише незначна частка наукової та виробничої складових інноваційного потенціалу АПК. Це, зокрема, зумовлено такими причинами як: відсутність фінансування перспективних проектів та їх комерційної реалізації, недостатність правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності за межами держави, відсутність сучасних макроекономічних досліджень міжнародного ринку агропромислової продукції тощо.

У науковому середовищі та суспільстві все більше зростає розуміння того, що трансформація наукових розробок у конкурентоспроможний інноваційний продукт є найскладнішим і разом з тим найвідповідальнішим етапом, що пов'язує наукову сферу із виробництвом. При цьому ситуація ускладнюється ще й тим, що наукові розробники нового не мають підприємницьких навиків та необхідної інформації щодо ринкових пріоритетів. Просування інноваційної продукції на ринки, внутрішні і зовнішні потребує спеціальних економічних знань, досвіду, застосування сучасних методів маркетингу та ін.

Забезпечення комерційної реалізації результатів інтелектуальної діяльності

більш успішно може здійснюватись через спеціальні структури, які мають стати безпосередніми учасниками процесу створення об'єктів права інтелектуальної власності, здійснювати експертну оцінку їхньої ринкової привабливості, а також надавати інноваційним розробкам дієву маркетингову та фінансову підтримку.

Розвиток інноваційного потенціалу АПК можливий лише за суттєвої державної підтримки. Проте на практиці спостерігається постійне недофінансування наукових і прикладних досліджень. Згідно українського законодавства щорічне фінансування наукових і прикладних досліджень з державного бюджету визначено на рівні 1,7% ВВП, але фактично цей показник жодного року не досягав встановленої норми [3]. Україна за чисельністю та професійним рівнем наукового персоналу знаходиться на рівні розвинутих країн Європи, але при порівнянні розмірів ВВП та державних витрат у розрахунку на одного науковця вона перебуває на рівні країн третього світу.

Проблематичним питанням у розвитку наукової складової інноваційного потенціалу АПК є низький рівень витрат приватних джерел на науку (13,5% від бюджету). Високорозвинуті країни світу витрачають на розвиток науки у багато разів більше коштів, при цьому частка означених витрат із приватних фондів постійно зростає.

На наукові дослідження в сільському господарстві України виділяється всього 0,16% ВВП, і це дуже низький показник. При цьому частка валового національного продукту на дослідження і розвиток сільського господарства в зарубіжних країнах значно вищий, може навіть перевищувати 3% [1].

Таке суттєве відставання унеможливорює проведення дослідницької роботи на світовому рівні та отримання конкурентоспроможних наукових результатів. Крім того, така істотна розбіжність спричинює ще й неефективність використання фінансових та матеріально-технічних ресурсів у сфері науково-дослідних робіт. Україна – це єдина держава Європи, яка не стимулює вкладання коштів у наукові дослідження.

В США використовується механізм списання з базової суми оподаткування 100% затрат на науково-дослідні конструкторські розробки. У

Великобританії виплачуються дотації в розмірі 50% витрат малих і середніх підприємств на науково-дослідні і конструкторські розробки. У Франції створений спеціальний банк для довго і середньострокового кредитування на пільгових умовах для закупівлі наукового обладнання, діє Національне агентство по впровадженню результатів досліджень, яке компенсує до 50% витрат на НДІКР і до 35% витрат при впровадженні.

Зарубіжний досвід свідчить, що швидкий інноваційний розвиток відбувається за умов масового залучення приватного капіталу до науково-дослідних робіт, що сприяє зміцненню інтеграційних процесів у системі “науковий – виробничий потенціал”. Для України такі процеси є цілком природними і реальними, оскільки у держави, національного бізнесу і науки стратегічні інтереси повинні співпадати. Держава має опікуватись підвищенням рівня освіти, що, в свою чергу, є основою професійної стратегії та розвиває науку, яка відтворює інноваційні процеси. Ефективним напрямом збереження і примноження наукового потенціалу є інтеграція наукових, агропромислових і фінансових структур та створення на їхній основі наукомістких корпорацій.

Велику роль у формуванні наукової та виробничої складових інноваційного потенціалу відіграє регіональна політика. Використання наукової та виробничої складових інноваційного потенціалу регіонів є обов’язковою умовою державної інноваційної політики та одним з основних чинників економічного зростання та конкурентоспроможності аграрної галузі. Найбільша інноваційна активність аграрних підприємств спостерігається в Київській, Вінницькій, Львівській, Харківській, Івано-Франківській, Тернопільській областях. Спостерігається також досить нерівномірне розміщення по регіонах України наукових організацій. Більше чверті усіх наукових організацій розміщені в столичному регіоні, понад 16% в Харківській області.

В деяких американських компаніях вся дослідницька діяльність поділена на кілька стадій, на кожній з яких використовується своя модель взаємодії науково-дослідних лабораторій [2]. В таких компаніях створено певну інноваційну культуру, суть якої полягає в тому що: в міру зростання бізнесу

важливо делегувати відповідальність і заохочувати ініціативу, при цьому ініціативні люди самостійно вирішують як зробити краще.

Практичне впровадження інноваційної культури здійснюється на основі таких двох правил. Перше з них полягає в тому, що компанія застосовує різні методи, оцінюючи успіхи винахідників і менеджерів. При цьому невдачу перших неможна оцінювати як крах, тому що тоді припиняться пошуки чогось нового. Друге правило – правило 15%, згідно з яким робочі компанії з офіційного дозволу більше 15% свого робочого часу витрачають на розвиток власних новаторських ідей. В них вистачає не лише часу для розвитку своєї ідеї, але й коштів, які виділяються для придбання обладнання. Для того, щоб ідея була включена в план розвитку компанії наступного року, вона повинна отримати підтримку хоча б одного з членів ради директорів. У цьому випадку спеціальна група вчених, інженерів, бухгалтерів, маркетологів і менеджерів працює над розвитком цього проекту[6].

У 90-ті роки ХХ ст. в державній інноваційній політиці західноєвропейських країн активізувалось стимулювання з боку держави, науково-дослідної і технологічної кооперації. Держава при цьому виступає як посередник між науково-дослідною сферою і бізнесом. У Великій Британії, Бельгії, Данії, Португалії, Німеччині створені центри для кооперації університетів і промисловості, міждисциплінарні центри, інноваційні центри для передачі нових технологій малому і середньому бізнесу. Як правило, вони діють на регіональних рівнях.

Починаючи з 90-х років в державній інноваційній політиці зарубіжних країн починає переважати кластерна філософія, яка полягає в тому, що уряди країн концентрують зусилля на підтримці існуючих кластерів і створенні нових мереж компаній, які раніше не контактували між собою в певних сегментах і напрямках економіки. Держава при цьому сприяє формуванню кластерів і, навіть, сама стає учасником названих мереж. Кластерні стратегії широко використовуються у Великій Британії, Німеччині, Данії, Нідерландах та інших країнах [5]. В Західних країнах держава не тільки сприяє розширенню співпраці

фірм і дослідних установ, але і за допомогою компаній визначає напрями перспективної співпраці у створенні конкурентоспроможних інновацій.

В розвинутих європейських країнах і США значну питому вагу наукових досліджень здійснюють університети. У більшості країн ЄС функціонують науково-дослідні інститути, що фінансуються державою для проведення фундаментальних і прикладних досліджень. Так, у Франції створено Національний центр досліджень і науки, який має у своєму складі більше 1200 окремих підрозділів, де працюють більше 26 тис. науковців.

В розвинутих країнах фундаментальні дослідження з проблем рослинництва (генетика, біохімія, фізіологія, біотехнологія та ін.) зосереджені в основному в університетах і фінансуються з державного бюджету на конкурсній основі. Прикладні дослідження (створення сортів, виробництво насіння, розробка технологій) зосереджені у фірмах, які з бюджету фінансуються частково, а основні кошти отримують на госпрозрахунковій основі.

В Німеччині селекцією в рослинництві займаються галузеві інститути. Вони є оригінаторами усіх сортів і гібридів, а насінництвом займаються визначені урядом сільськогосподарські кооперативи. На них покладено функції забезпечення регіонів (земель) високоякісним насіннєвим матеріалом.

В США позитивно зарекомендувала себе університетська модель проведення фундаментальних і прикладних досліджень, які проводяться в університетах штатів. При цьому університети мають відповідні земельні угіддя. Завершені наукові розробки розповсюджуються до фермерів університетами та службами "Extension service". Останнє являється аналогом вітчизняних сільськогосподарських дорадчих служб.

У зарубіжних країнах забезпечено певну державну підтримку інноваційної діяльності. У Великобританії на 25% знижені ставки податку на прибуток, розроблені програми науково-дослідних робіт в установах, що фінансуються з держбюджету.

Основними виконавцями науково-дослідних робіт у світі є економічно-

розвинуті країни. Серед відносно великої групи розвинутих країн за найбільш високим рівнем науково-технічного потенціалу виділяються США, Японія, Німеччина, Франція та Великобританія. Вони витрачають на власні дослідження близько 80% світових асигнувань на науку та контролюють близько 59% зайнятого наукового персоналу.

В деяких європейських країнах (Данія, Голландія) існує досвід фінансування з державного бюджету як фундаментальних так і прикладних досліджень у будь-якій галузі харчової та переробної промисловості в період становлення та розвитку цієї галузі. При стабілізації роботи промисловості державна підтримка надається лише на проведення фундаментальних досліджень шляхом фінансування галузевих науково-дослідних установ чи наукових лабораторій в університетах. Проведення прикладних досліджень проводиться за рахунок великих промислових корпорацій. Для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності у більшості розвинутих країн створюються технополіси, технопарки, наукові парки, інноваційні центри, тощо.

Реалізацію інноваційного потенціалу розробки і підприємства варто здійснювати таким чином, щоб в самій організаційній структурі сільськогосподарського підприємства тісно поєднувались основні напрями виробничої, наукової, апробаційної та інформаційно-консультативної діяльності. При цьому координаційними центрами можуть бути наукові лабораторії рослинництва і тваринництва, які б працювали в тісному взаємозв'язку з виробничими підрозділами підприємства. Їх робота має бути спрямована на використання потреб як дослідного так і промислового виробництва, формування цілісної інноваційно-технологічної системи. При цьому заохоченню спеціалістів виробничих підрозділів до науково-практичної діяльності мають сприяти такі заходи як семінари, консультації, дні поля, виставки, презентації тощо.

Робота відділу маркетингу підприємства має бути спрямована на дослідження ринку, отримання інформації про кон'юнктуру та ємність ринку

наукової і наукоємної продукції. Отримана інформація має доводитись до спеціалістів виробничих підрозділів. Спеціалісти з маркетингу мають організовувати роботу у сфері реклами, формуванні замовлень, організації збуту продукції і послуг. Все це має сприяти виробленню необхідної політики до процесу планування і прогнозування виробництва, а саме, конкурентоспроможної наукоємної інноваційної продукції, що відповідає потребам ринку.

Організація процесу реалізації виробленої продукції повинна бути покладена на працівників маркетингової служби і виробничих підрозділів, що певним чином має забезпечувати поєднання їх інтересів. При цьому керівники основних виробничих і забезпечувальних підрозділів мають бути зобов'язані відповідати за забезпечення виробничими ресурсами процесу виробництва, що може сприяти розвитку інноваційної діяльності, підвищенню ефективності господарювання.

Спеціалісти фінансово-економічного відділу підприємства мають виконувати основні роботи з розробки інноваційних проектів і бізнес-планів, організації проектного планування, формування системи матеріальних заходів і оплати праці, організації обліку і контролю господарської діяльності.

Безпосередньо на підприємствах мають розроблятися інноваційно-інвестиційні проекти і бізнес-плани виробництва інноваційної наукоємної продукції, яка в перспективі може забезпечити зростання прибутковості виробництва, її реалізації не лише на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках, піднесенню конкурентноздатності й іміджу підприємницьких структур.

Інноваційне проектування і бізнес-планування має включати розробку перспективних напрямів з технічного переозброєння основних сільськогосподарських галузей, первинної переробки з визначенням проектних потужностей і рентабельності. Названі проекти і бізнес-плани мають стати основою формування перспективних планів підприємства, що передбачає можливість вироблення інноваційної стратегії розвитку підприємства.

Враховуючи перспективи свого розвитку підприємства можуть певним чином змінювати свою економічну політику, зокрема, обмежувати виробництво окремих видів продукції, спрямовуючи при цьому свою роботу на освоєння виробництва нових видів продукції чи тих, де прибутковість в очікуваному періоді може підвищуватись або з метою підтримання розвитку одних галузей за рахунок інших. Наприклад, в Ізраїлі відома практика, коли корів в сільськогосподарському виробництві утримують не стільки з метою отримання молока, скільки з метою отримання гною для забезпечення ефективного розвитку землеробства. З метою реалізації інноваційної політики підприємствам варто забезпечити поступовий перехід на маркетингове управління, коли вся робота підприємства підпорядковується вимогам ринкових відносин. При цьому дуже важливе значення має оперативне застосування інформаційно-рекламних заходів. Останнє стосується організації науково-інформаційних презентацій, днів поля, тренінгів, використання власного WEB-сайту з метою поширення інформації про продаж власної продукції, та консультативне забезпечення її пропонування, конкурсів серед постійних покупців, співпраця з вищими навчальними закладами з метою залучення студентів до практичної роботи, участь у різноманітних конкурсах тощо.

Важливе значення в ринкових умовах господарювання варто надавати новим інформаційним технологіям та корпоративному мобільному зв'язку. З цією метою доцільно забезпечити ефективну роботу спеціалістів з комп'ютерних технологій. Керівники структурних підрозділів і рядові спеціалісти мають регулярно отримувати через Інтернет інформацію про розвиток нових технологій та можливості її використання, зміну погодних умов та наукові розробки як у світовій так і в вітчизняній практиці.

Інноваційно-орієнтованим підприємствам варто рекламувати свою діяльність та пропоновану продукцію на власному сайті, особливо при досягненні певних успіхів у роботі. Можна користуватися й іншими інформаційно-консультативними способами, висвітлювати свою діяльність в газетах, журналах, разом з науковцями організовувати виступи на міжнародних і науково-

практичних конференціях. Все це сприяє поширенню передового досвіду, народженню нових ідей.

Замість традиційного диспетчерського зв'язку варто поширювати запровадження корпоративного мобільного зв'язку, за можливості регулювання фінансової проблематики питання, оснащення спеціалістів мобільними телефонами. Варто також постійно вдосконалювати соціальну політику підприємства з метою забезпечення кращої захищеності в матеріальному і моральному плані, стимулювання розвитку підприємництва, ініціативи, гуманізації та соціалізації інноваційних процесів. Як узагальнення розглянутого для суб'єктів господарювання сільськогосподарського виробництва в ринкових умовах можливе застосування інструментарію реалізації інноваційного потенціалу розробки і підприємства, зокрема:

Застосування механізму інноваційного прогнозування передбачає: налагодження співпраці з науковими установами по підбору впроваджуваних технологій, апробування; використання Інтернет-ресурсів, прогнозування попиту та цін на інноваційну продукцію за сегментами ринку; вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду, участь у виставках, семінарах, презентаціях, конференціях тощо; апробацію нових розробок, їх адаптацію до умов виробництва; організацію випробувальних полігонів, експериментування; аналіз техніко-технологічних і економічних властивостей інноваційних технологій, інших об'єктів інтелектуальної власності.

Використання механізму інноваційного планування передбачає: технічне та інфраструктурне переоснащення виробництва; оптимізацію виробництва і впровадження інноваційних технологій в рослинництві і тваринництві; організацію системи перекваліфікації кадрів та матеріального стимулювання працівників інноваційної сфери; розвиток соціально-побутової інфраструктури; складання перспективного плану інноваційного розвитку підприємства; формування комерційних завдань; укладання колективних договорів; прогнозування портфелю замовлень та розробку комплексного бізнес-плану на плановий рік; адаптивне планування відповідно до змін ринкової кон'юнктури.

Організація науково-виробничих відносин та інформаційно-рекламних заходів передбачає: підбір та організацію роботи з кадрами; продаж наукоємної продукції з консультативним супроводом; конкурси із застосуванням преміювання і пільгових цін для постійних клієнтів; проведення навчально-методичних семінарів, конференцій; висвітлення пропозицій на власному веб-сайті.

Отже, за сучасних умов орієнтації агропромислового сектору України на підвищення конкурентоспроможності важливого значення набуває оцінка та визначення шляхів нарощування інноваційного потенціалу АПК, оскільки без цього неможливе здійснення прогресивних структурних зрушень у країні. Важливою умовою цього є вивчення та запровадження іноземного досвіду з приводу підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу АПК.

Таким чином, в організаційній структурі сільськогосподарського підприємства мають тісно поєднуватись основні напрями виробничої, наукової, апробаційної та інформаційно-консультативної діяльності; для цього необхідно створювати наукові лабораторії рослинництва і тваринництва, які б працювали в тісному взаємозв'язку з виробничими підрозділами підприємства і спрямовували свою діяльність на задоволення наукових і виробничих потреб, слід розробляти інноваційно-інвестиційні проекти і бізнес-плани виробництва наукоємної продукції, активізувати маркетингову діяльність, організацію роботи в сфері реклами, замовлень і збуту продукції.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Комплексна програма підтримки та розвитку українського села “Добробут через аграрний розвиток” / Кабінет Міністрів України. – К.: 2005.– 133 с. – Режим доступу: www.dar-Ukraine.com
2. Космидайло І.В. Інноваційна діяльність підприємств: зарубіжна практика / І.В. Космидайло // Актуальні проблеми економіки. – №9 (63). – 2006. – С. 174-180.

3. Пирожков С.І. Інвестування української економіки / С.І. Пирожков, Г.П. Шестопапов [наук. ред. А.І. Сухорукова].– К.: Рада Національної безпеки і оборони України, національний ін-т проблем міжнародної безпеки. – К.: 2005. – 440 с.

4. Тульчинська С.О. Науково-технологічна сфера України: проблеми формування та перспективи розвитку/ С.О. Тульчинська // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №9(63). – С. 181-185.

5. Фаррелл Д. Оправданые технологи / Д. Фаррелл, Т. Гервиллигер, А. Вербб. – McKinsey Global Institute // “Вестник McKinsey”. – №3(5). – 2003. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.management.com.ua/ims/ims067.html>.

6. Фокин С. Конкурентоспособность стран мира / С. Фокин. – Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. Географический факультет. Кафедра географии мирового хозяйства. – 2001. – Режим доступа к ресурсу: <http://georub.narod.ru/student/fokin/2/main.htm>.

Федір ВАЖИНСЬКИЙ

**к.е.н., с.н.с. відділу розвитку територіальних громад і
транскордонного співробітництва**